

6. **Хаб'юк О.І.** Оптимізація банківської регулятивної політики в Україні: питання теорії і практики : дис. ... д-ра екон. наук, Мюнхен. – 2006. – 426 с.
7. **Вовчак О.Д.** Державне регулювання банківської інвестиційної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук / О.Д. Вовчак. – Львів, 2006. – 38 с.
8. **Головко А.Т.** Система банківського менеджменту : навч. посібн. / за ред. О.С. Любу-ня та В.І. Грушко / Головко А.Т., Грушко В.І., Денисенко М.П. та ін. – К. : Фірма "ІНКІОС", 2004. – 480 с.
9. **Кльоба Л.Г.** Управління банківською інвестиційною діяльністю : монографія / за ред. д-р екон. наук, проф. С.К. Реверчука. – Львів : Вид-во "Тріада плюс", 2007. – 194 с.
10. **Кузнєцова А.Я.** Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія / А.Я. Кузнєцова. – Львів : Львів. банк. ін-т НБУ, – 2005. – 367 с.
11. **Реверчук С.К.** Управління і регулювання банківською інвестиційною діяльністю : монографія / за ред. д-р екон. наук, проф. С.К. Реверчука / С.К. Реверчук, Л.Г. Кльоба, М.Б. Паласевич. – Львів : Вид-во "Тріада плюс", 2007. – 352 с.

Кльоба Л.Г. Оптимизация государственной регуляции банковской деятельности

Исследованы суть, значение и условия оптимизации государственной регуляции банковской деятельности. Проанализировано влияние государственной регуляции на развитие банковской деятельности. Предложено учитывать полезность государственной регуляции и расходы, связанные с регуляцией банковской деятельности.

Ключевые слова: банк; банковская деятельность; государственная регуляция; регуляция банковской деятельности; интенсивность государственной регуляции; полезность регуляции; расходы, связанные с регуляцией банковской деятельности; оптимизация государственной регуляции.

Kloba L. G. Optimization of state banking

Investigate the nature, value and optimization of state regulation of banking. The influence of government regulations on banking activities. For taking into account the usefulness of government regulation and the costs associated with regulation of banking.

Keywords: bank, banking, government regulation, banking regulation, the intensity of government regulation, utility regulation, the costs associated with regulation of banking activities, optimization of government regulation.

УДК 336.722.14

Аспір. М.Б. Колісник¹ – Львівська КА

МІСЦЕ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ У СТРУКТУРІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

З'ясовано сутність Центрального банку та його основні функції, проаналізовано шляхи створення центральних банків та етапи їх розвитку, охарактеризовано систему банківського нагляду в Україні та ступінь незалежності Національного банку України (НБУ).

Ключові слова: банк, Центральний банк, НБУ, національна грошова одиниця, емісія, система банківського нагляду, грошово-кредитна політика.

Вступ. Функціонування дворівневої банківської системи ринкового типу організується та контролюється за посередництвом центрального банку. Без результативної його діяльності неможливий розвиток банківської системи, оскільки центральний банк великою мірою несе відповідальність за її функціонування, безпеку та стабільність, організовуючи та контролюючи її діяльність. Саме центральний банк захищає інтереси як вкладників, так і кре-

¹ Наук. керівник проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук – Львівська КА

диторів, безпосередньо впливаючи на раціональне використання вільних грошових ресурсів та спрямування їх у необхідному напрямку, що створює підґрунтя економічного розвитку. Тому принципи створення та побудови центрального банку, умови його розвитку, покладені на нього функції повинні бути об'єктами постійного вивчення з метою оптимізації його роботи.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності центрального банку, можливих шляхів його створення та етапів розвитку. З огляду на короткий термін функціонування банківської системи України, необхідно визначити місце і роль НБУ як регулятора банківської діяльності, умови його ефективного функціонування загалом.

У "Словнику сучасної економіки" Макмілана центральний банк – "організація, зобов'язана у першу чергу контролювати грошову і банківську системи країни поряд з іншими функціями, що залежать від фінансової структури держави та інших факторів" [1, с. 583]. Використання поняття "організація" в означенні терміна "центральный банк" не зовсім точне, адже, з одного боку, це банківська установа, оскільки їй притаманний некомерційний характер діяльності, а з іншого – це керівний орган, який організує і контролює роботу цілої банківської системи.

Загалом, в економічній літературі виокремлюють три основні цілі діяльності центральних банків, форма висловлення яких відрізняється у різних авторів, але змістове наповнення зводиться до такого: забезпечення стабільності національної грошової одиниці, сприяння розвитку та забезпечення стабільності банківської системи країни, сприяння ефективності і надійності платіжної системи країни [2, с. 5; 3, с. 65]. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основним завданням центрального банку. Ця стабільність значною мірою зумовлюється ступенем незалежності центрального банку у виконанні його ключових функцій. Як свідчить світова практика, чим більш незалежним від Уряду є центральний банк, тим стабільніша грошова одиниця.

Перший центральний банк було створено в 1668 р. у Швеції. На сьогодні відомо два можливі шляхи створення центральних банків. Перший шлях пов'язаний із необхідністю передання права емісії банкнот у державну власність. До XVII – XVIII ст. випуском банкнот займалась значна кількість комерційних банків. Еволюційним шляхом перелік банків з правом емісії зменшувався і зрештою таке право закріпилось за одним банком країни – центральним банком – який перебуває під контролем держави. Такий спосіб створення центральних банків має назву еволюційного.

На відміну від еволюційного шляху, так званий директивний полягає у створенні центрального банку внаслідок відповідного рішення державного органу. З моменту створення за цим банком законодавчо закріплюється монопольне право на випуск банкнот, а також він наділяється необхідними повноваженнями для виконання покладених на нього функцій. Саме директивним способом створений Національний банк України, Федеральна резервна система США.

Але не всі центральні банки розвинених країн повністю перебувають у державній власності. За формою власності центральні банки можуть бути:

- акціонерними. Їх капітал може належати банкам, що формують банківську систему, або іншим фінансовим установам (США, Італія);

- державними. Капітал цих банків повністю належить державі (Україна, Франція, Німеччина);
- змішаними. У власності держави перебуває лише частина капіталу цих банків (Японія).

Стосовно виконуваних центральним банком функцій, то в економічній літературі немає узгодженої думки щодо їх кількості. Так, О.М. Петрук називає лише чотири: емісія готівки та організація грошового обігу; банк банків; банк уряду; реалізація грошово-кредитної політики [4, с. 31]. Наведений перелік функцій присутній у працях всіх теоретиків банківської діяльності. Додатково М.П. Денисенко ще виокремлює зовнішньоекономічну функцію [3, с. 5]. До переліку функцій центрального банку І.М. Савлук додає такі: зберігання централізованого золотовалютного запасу і нагляд та контроль за діяльністю банків [5, с. 117]. Лише І.Д. Леончук виокремлює таку важливу функцію центральних банків як організація розрахунково-платіжних відносин [2, с. 9]. В окремих наукових працях названо такі функції як макроекономічний аналіз та планування; складання і аналіз платіжного балансу.

Загалом аналіз економічної літератури дає змогу стверджувати, що теоретики покладають на центральний банк від чотирьох до дев'яти функцій. Цікаву класифікацію запропонував Б.П. Адамик, поділяючи функції центральних банків на основні (регулятивні, контролюючі, обслуговуючі) та додаткові (управління державним боргом, проведення аналітичних досліджень, ведення статистичної бази даних, виготовлення банкнот) [6, с. 34]. Але, на наш погляд, не варто відносити емісійну функцію центральних банків до додаткових, оскільки в історичному аспекті власне необхідність монополізації виготовлення банкнот зумовила появу центральних банків.

В Україні виконання функцій центрального банку покладено на НБУ. За формою власності Національний банк України (НБУ) є державним банком. Згідно із Законом України "Про Національний банк України", НБУ є юридичною особою, яка має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності. Статутний капітал НБУ, що є державною власністю, налічує десять мільйонів гривень. Видатки НБУ фінансуються за рахунок його доходів у межах затвердженого кошторису, що свідчить про економічну самостійність центрального банку України. Незважаючи на значні розміри доходів НБУ як емісійного і кредитного центру, отримання прибутку не є основною метою його діяльності. Перевищення доходів над видатками вноситься у повному розмірі до Державного бюджету України. У випадку перевищення видатків над доходами збитки відшкодовують із Державного бюджету.

НБУ виконує усі основоположні функції, притаманні центральним банкам. Відповідно до ст. 99 Конституції України, забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією НБУ [7, с. 22]. Крім цього, Законом України "Про Національний банк України" визначено ще двадцять три функції Центрального банку України. Для виконання покладених на нього функцій Національний банк здійснює п'ятнадцять законодавчо визначених операцій, але, відповідно до ст. 42 наведеного закону, цей перелік не є вичерпним і може бути розширеним із виникненням такої необхідності. В Україні нагляд за банківською діяльністю здійснює одноосібно НБУ

НБУ не входить до жодної з гілок влади, цим самим забезпечується його незалежність. Незалежності центрального банку надається особливого значення у будь-якій розвиненій країні з огляду на важливість його завдань та ролі в економіці. Від його діяльності залежить ефективність грошово-кредитної політики в державі, а як наслідок – стабільність економічного розвитку. Досвід розвинених країн свідчить, що найбільших успіхів у забезпеченні стабільності грошей досягають ті країни, де центральні банки наділені повною свободою у виконанні їх функцій.

Р. Сухий юрисконсульт юридичного департаменту НБУ наводить такі фактори незалежності центрального банку, що відповідають Статуту Європейської системи центральних банків [8, с. 18-19]: інституціональна незалежність, особиста незалежність, функціональна незалежність, фінансова незалежність.

Розвиток банківської системи та незалежність НБУ перебувають у прямій залежності. Відповідно, недостатня незалежність Регулятора негативно позначається на розвитку банківського сектору. Останні дослідження з цього питання виявляють недостатню незалежність вітчизняного Центрального банку. У Центрі соціально-економічних досліджень CASE України, оцінюючи незалежність НБУ, значення індексу Цукермана встановили на рівні 0,52 [13, с. 122]. Отже, рівень незалежності становить лише 52 % від ідеального значення. Законодавче регулювання діяльності НБУ та Кабінету Міністрів (який значною мірою контролює його діяльність) не забезпечують належного рівня незалежності і де-факто не відповідають стандартам ЄС. Окрім функціональної незалежності НБУ, необхідно забезпечити фінансову та персональну незалежність. Фінансова незалежність для Центрального банку передбачає визначення чіткого і конкретного порядку формування та розподілу його ресурсів. Законодавче закріплення такої процедури виключає будь-яку можливість із боку Кабінету Міністрів України фінансового тиску на Регулятора банківського сектору. Необхідно дозволити НБУ насамперед формувати резерви для покриття ризиків його діяльності і лише після цього перераховувати решту його прибутків до Державного бюджету України.

Персональна незалежність НБУ стосується його керівництва, а саме: голови НБУ та членів Ради НБУ. Необхідно чітко у законодавчому порядку прописати вимоги до них та правові підстави для припинення їх повноважень. Отже, з метою забезпечення фінансової та персональної незалежності НБУ, необхідно внести зміни і доповнення до Закону України "Про Національний банк України".

Висновок. Враховуючи досвід функціонування центральних банків у економічно розвинених країнах, банківська система України побудована як дворівнева на чолі з Національним банком України, який повністю перебуває у державній власності і створений директивним шляхом. В організації діяльності Центрального банку України враховано світовий досвід у плані його незалежності, що зміцнює його становище і підвищує результативність діяльності. Поряд із законодавчо визначеною незалежністю вітчизняного Центрального банку у плані підпорядкування іншим органам управління держа-

ви, достатньо розвинена система захисту членів центрального апарату управління НБУ від політичного писку. Але система нагляду та контролю працює недостатньо ефективно, оскільки не весь необхідний інструментарій зосереджений у Центральному банку і його дії нерідко натрапляють на перешкоди із Кабінету Міністрів України.

Підсумовуючи, варто зазначити, що, відповідно до чинного українського законодавства, і банківська система, і Центральний банк створені за кращими зразками розвинених країн Європи. Проблеми полягають в адаптації закордонних моделей до українських реалій та українського менталітету, а також у недостатньому виконанні законодавчо визначених орієнтирів розвитку.

Література

1. **Словник** сучасної економіки Макміллана : пер. з англ. – К. : Вид-во "АртЕк", 2000. – 640 с.
2. **Леончук І.Д.** Операції центрального банку : навч. посібн. / І.Д. Леончук. – Львів : Вид-во ЛБІ НБУ, 2004. – 143 с.
3. **Денисенко М.П.** Гроші та кредит у банківській справі : навч. посібн. / М.П. Денисенко. – К. : Вид-во "Алеута", 2004. – 478 с.
4. **Петрук О.М.** Банківська справа : навч. посібн. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Ф.Ф. Бутинця. – К. : Вид-во "Кондор", 2004. – 461 с.
5. **Вступ** до банківської справи / за ред. І.М. Савлука. – К. : Вид-во "Лібра", 1998. – 344 с.
6. **Адамик Б.П.** Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посібн. – Тернопіль : Вид-во "Карт-бланш", 2002. – 278 с.
7. **Конституція** України. Закон України "Про внесення змін до Конституції України": Текст відповідає офіційному. – К. : Вид-во "Школа", – 48 с.
8. **Сухий Р.** Реалізація принципу незалежності центральних банків європейських держав. Керівні органи центральних банків / Р. Сухий // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 10. – С. 18-22.
9. **Проблеми** реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: Інформаційно-аналітичні матеріали / В.І. Міщенко, А.В. Шаповалов, В.В. Крилова, В.В. Ващенко, Н.В. Гришук та ін. – К. : Вид-во НБУ. Центр наукових досліджень. – 2007. – Вип. 8. – 266 с.

Колисник М.Б. Место Центрального банка в структуре банковской системы

Выяснена сущность Центрального банка и его основные функции, проанализированы пути создания центральных банков и этапы их развития, охарактеризована система банковского присмотра в Украине и степень независимости Национального банка Украины (НБУ).

Ключевые слова: банк, Центральный банк, НБУ, национальная денежная единица, эмиссия, система банковского присмотра, денежно-кредитная политика.

Kolisnyk M.B. The central bank position in structure of bank system

The essence of the central bank and his basic functions is considered, analyzed ways of creation of the central banks and stages of their development, the characteristic of system of bank supervision in Ukraine and degree of independence of National bank of Ukraine (NBU) is given.

Keywords: bank, the central bank, NBU, national monetary unit, issue, system of bank supervision, a monetary and credit policy.